

**NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN
SOUTH KAZAKHSTAN UNIVERSITY**

April, 2022

Current Issues of Social Sciences and Humanities

**International Scientific and
Practical Conference**

The Department of Ethics and Aesthetics

**The Faculty of Social
Sciences**

NUU.UZ

ИНГЛИЗ ТАРБИЯ РОМАНЧИЛИГИНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ ХУСУСИДА

Зилола Толибовна Сафарова

Бухоро давлат университети

АННОТАЦИЯ

Тарбия романи жанри адабиётшуносликнинг аҳамиятли ва тадқиқ этилиши лозим бўлган соҳаси ҳисобланиб, Англияда у асосан Виктория даври адабиётида гуллаб яшнади.

Калит сўзлар: Билдунгсроман, етим, етимлик, тарбия романлари, сюжет, бош қахрамон.

ABSTRACT

Bildungsromans are one of the most significant branches of world literature that is worth to be investigated. In English literature this genre mainly flourished during the Victorian age.

Keywords: Bildungsroman, novel, orphan, orphan hood, romans of formation, plot, main hero.

Маърифатчилик даври адабиётида маърифат орқали тарбиялаш мавзуси етакчи ўринга кўтарилди. Шунинг учун, инглиз маърифатчилик адабиётида ҳам бу борада махсус тарбия романлари силсиласи вужудга келди. Маълумки, етим-ўғай болаларнинг илм олиши учун шароити ҳамиша ҳам етарли эмас эди. Шу сабабли, яратилган асарларда етим-ўғай болалар тақдири, илмсизлик фожеаси алоҳида мавзу сифатида ёритила бошланди.

Таълим-тарбия ҳақида сўз кетганда, Абдулла Авлонийнинг *“Тарбия биз учун ё ҳаёт — ё мамот, ё нажот — ё ҳалокат, ё саодат — ё фалокат масаласидир”*[1,14] деган чуқур маъноли фикри беихтиёр ёдимизга тушади. Буюк маърифатпарвар адибнинг бу сўзлари асримиз бошида миллатимиз учун қанчалар муҳим бўлган бўлса, ҳозирги вақтда ҳам шунчалик, балки ундан ҳам кўпроқ долзарб аҳамиятга эгадир. Бадиий адабиётда кўплаб ёзувчилар “тарбия” атамасининг маъносини, тарбиялашнинг мазмунини алоҳида баён қилмаган бўлсалар ҳам ўз асарларида ўзлари яратган бадиий образлари орқали тарбиянинг турли қирраларини ифодалаганлар. Албатта бадиий асарларнинг ҳаммаси ҳам қайсидир маънода тарбиявий аҳамиятга эга, аммо тарбия романларида бу бош қахрамоннинг китобхон кўз олдида улғайиши ва комилликка етишиши орқали яққол гавдалантирилади. Шу жиҳати билан улар бошқа романлардан ажралиб туради.

Таъкидлаш жоизки, XVIII асрнинг бошларида кўпгина Европа ёзувчилари проза шаклида узун воқеаларни тасвирлай бошладилар. Янги роман жанрини дастлаб Англияда инглиз ёзувчилари Даниэл Дефо, Самуэл Ричардсон ва Гэнри Филдинглар ривожлантирган бўлсалар-да, Америка ва Германияда ижодкорлар тарбия романлари пайдо бўлишида улкан ҳисса қўшишди. Жумладан, Германияда Виленднинг “Агатон тарихи” (1766-67) (“The history of Agathon”) ҳамда Гётенинг “Вилгелъм Майстернинг шогирдлик йиллари (1795)” (“Wilhelm Meister’s Apprenticeship”) романлари ёзилган бўлса, Америкада Марк Твеннинг “Геклберри Финнинг бошидан кечирганлари” (1884) ва Жэрролд Селинджернинг “Жавдардаги тутувчи” (1951) (“The Catcher in the Rye”) каби романлари ушбу жанрдаги муваффақиятли асарлардан ҳисоланади [3, 22].

Аслида, Билдунгсроман жанри элементларини барча даврлардаги кўплаб романларда учратиш мумкин, бироқ у алоҳида жанр сифатида ҳали шаклланмаган эди. Билдунгсроман атамаси 1817 йилда Карл фон Моргенстерн томонидан фанга киритилган бўлиб [3, 22], бу жанр XIX асрнинг ўрталарида Англияда ҳам, Америкада ҳам гуллаб-яшнаган. Немис тилидан келиб чиққан ҳолда “Bildungs” – “шаклланиш”, “roman” эса “роман” деган маънони англатади. Билдунгсроман - бу асосий қаҳрамоннинг ривожланиши ёки тарбиясига қаратилган романларга қўйилган ном. Бу атама илк бор расман 1910 йилда “Британника” қомусий нашрида шундай таъриф билан келтирилади: “*Bildungsroman is class of novel that deals with the maturation process, with how and why the protagonist develops as he does, both morally and psychologically*”. (“Тарбия романи – ўсиб улғайиш жараёни тасвири билан боғлиқ ҳолда қаҳрамоннинг ахлоқий ва руҳий ривожланиш омилларини ва сабабларини тасвирлайдиган жанр саналади”) [4,12].

Жаҳон адабиётшунослигида тарбия романлари жанри *Bildungsroman*, *coming-of-age*, *Entwicklungsroman* (ривожланиш романи), *Erziehungsroman* (таълим романи), *Kunstlerroman* (рассомнинг ривожланиши) ва қаҳрамон яшаган даврнинг ривожланишини уйғунлаштирган *Zeitroman* [3,25] каби турли кўринишларда учрайди. Қисқа қилиб айтганда, уларнинг бари шаклланиш ва ривожланиш романлари сифатида қаралади.

Bildungsroman ғоя жиҳатдан бош қаҳрамоннинг етукликка эришиш учун ўзгариши жараёнларини ёритиб беришга қаратилган. Умуман олганда, бундай асарлар таҳлил қилинганда улар сюжетида қуйидаги муштарак жиҳатлар кўзга ташланади:

Йўқотиш: Қаҳрамон ҳикоя бошида, одатда, болалик ёки ўсмирлик давридаги чуқур ҳиссий йўқотишни бошдан кечиради. Аксарият асарларда бу ота-онасини ёки улардан бирини йўқотиш орқали ифодаланади. Қаҳрамон бирор қариндоши

карамоғида баъзан эса бутунлай кўчада қолади. Ч.Диккенснинг “*Девид Копперфилд*” асарида Девид ўғай ота билан, “*Катта Умидлар*”даги Пип опаси билан, Шарлотта Бронтеинг “*Жейн Эйр*” асарида Жейн амакисининг хотини билан қолади ва адолатсиз, совуқ муносабатни кўриб ўсади.

Саёҳат: Ноҳақликлардан чарчаган бош қаҳрамон қалбидаги саволларга жавоб топиш ва орзуларини рўёбга чиқариш мақсадида ёки шунчаки, дунёни яхшироқ тушунишга ёрдам берадиган ҳаётий тажрибага эга бўлиш учун жисмоний ёки мажозий йўл билан саёҳатга чиқади. Марк Твеннинг “*Том Соьернинг саргузаштлари*” (1876) асари номи дунёга машҳур болалар романларидан биридир. Том роман қаҳрамони бўлиб, холасининг тарбиясида бўлади. Аммо, у холасининг бетўхтов насиҳатларидан бешиб уйдан қочади ва кўплаб саргузаштларни бошидан кечиради. Чарльз Диккенснинг “*Девид Копперфильд*” романи қаҳрамони Девид ўғай ота зулмига чидай олмай, ўз бахтини излаб кетади. Ҳаёт йўлида турли тоифадаги яхши ва ёмон персонажларга дуч келиб, мустақил шахс сифатида шаклланиб боради.

Можаро ва шахсий ўсиш: Қаҳрамоннинг етуклик сари йўли осон эмас. Улар кўп хато қиладилар ва одатда жамият томонидан яхши кутиб олинмайдилар. Аммо, ҳикоя давом этар экан, қаҳрамон ҳар томонлама ривожланиб боради ва жамият уларни қайта қабул қилади. Шарлотта Бронтеинг “*Жейн Эйр*” романи етим қизнинг шахсий фикрли мағрур аёлга айланиши жараёнларини акс эттиради. Муаллиф Жейн Эйр орқали, дастлаб уни боқиб олган оила аъзолари томонидан хўрланган, кейинчалик қизлар мактабининг раҳмсиз раҳбари томонидан адолатсизларча жазоланиб келинган бўлса-да, тик туриб курашишга ҳамиша куч топа оладиган иродали қиз образини гавдалантирган. Шунингдек, “*Катта умидлар*” асарида ҳам бош қаҳрамон етим бола Пип орзу-умидлари йўлида руҳан ва жисмонан кўплаб зарбаларга учрайди. Бундай кутилмаган синовлар уни чиниктиради ва ҳаётни кенгроқ англашга ёрдам беради.

Етуклик: Қаҳрамон роман охиригача улкан психологик ўсиш, ўзгариш ва етукликни намоён этади. Ҳикоя, баъзида улар камолот йўлида кимдандир ёрдам олишлари ва ҳатто ўзлари кимгадир ёрдам беришлари билан якунланади. Масалан: Жеймс Олдрижнинг “*Чўл уфқлари қаҳрамонлари*” (1954) романида Зейн кўчада юрган кимсасиз боладан ҳақиқий ишчига айланади. Лекин бунгача у турмуш машаққатларини бошидан кечиради.

Бахтли якун: Деярли барча тарбия романлари ниҳоясида бош қаҳрамон хатоларидан хулоса чиқаради, орзуларига, мақсадларига эришади. Хуллас, асар яхшилик билан тугалланади. XVIII-аср Инглиз адабиётининг кўзга кўринган вакилларида бири Генри Филдинг ижодига мансуб “*Топилдиқ Том Жонс тарихи*” (1749) номли романи адиб

ижодининг юқори чўққиси ҳисобланади. Асар реалистик роман жанрида ёзилган бўлиб, Англиянинг ҳақиқий манзараси кенг чириб берилган. Унда ҳар хил табақа вакиллари, касб эгалари ҳаёти гавдалантирилган [2,169]. Асар сўнгида чақалоқлигидаёқ ташлаб кетилган Томнинг кимлиги аниқ бўлади ва у тоғасининг меросхўрига айланади. Худди шундай воқеалар ривожини Чарльз Диккенснинг “Оливер Твист” романида ҳам учратиш мумкин.

Бу жанрда ижод қилган немис романнавислари кўпроқ қаҳрамоннинг ички ва руҳий курашига эътибор қаратишса, инглиз ёзувчилари протагонистнинг ўзи ва ташқи дунё зиддиятлари ўртасидаги шахсий ўзлигини шакллантириш йўлидаги курашни бош мавзу даражасига кўтаришган [3,22].

REFERENCES

1. Авлоний А. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. – Тошкент:Ўқитувчи 1992, 160 б.
2. Volosova T.D, Hecker M.J, Rogoff VV. English literature. – Moscow: “Prosveshcheniye” 1974, 239 p.
3. Mr. Simhachalam Thamarana. Origin and Development of Bildungsroman Novels in English Literature. International Journal of English Language, Literature and Humanities. India, Volume III, Issue VI, August 2015 – ISSN 2321-7065
4. Махмудова Н.А. Чарльз диккенс ижодида тарбия романи жанри типологияси. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореф. Тошкент – 2020
5. Махмудова Н.А. Жанр роман воспитания: проблемы методологии анализа. Scientific-methodological electronic journal “Foreign Languages in Uzbekistan”, 2021, No 3 (38),242-256. <https://journal.fledu.uz> ISSN: 2181-8215 (online)
6. Мухамеджанова Л.А.(2021) “Тенденции изменения этических норм в информационном обществе”. Материалы конференции Социальная реальность виртуального пространства. С. 48-54
7. Мухамеджанова Лалихон Ашуралиевна, Асадуллина Гузелия Рауфовна, Ермоченко Константин Павлович, Шкуран Оксана Владимировна, Ивентьев Сергей Иванович. (2021) “Социальная истина и духовно-нравственная сфера человека” С.111-118.

CONTENTS | MUNDARIJA | СОДЕРЖАНИЕ

175. Суярова, А. Х. (2022). МУЛЬТИМЕДИА КАК СРЕДСТВО ПОВЫШАЮЩЕЕ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1107-1111. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1107-1111>
176. Алиева, Х. Р. (2022). ХАРАКТЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ОБЪЕКТИВНОГО И СУБЪЕКТИВНОГО ОБРАЗОВ В ЛИРИКЕ М. ЖУМАНАЗАРОВОЙ. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1112-1116. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1112-1116>
177. Alimova, S. (2022). ХИТОУ ТИЛИДА MODAL FE'LLARINI QO'LLASH HUSUSIDA. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1117-1121. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1117-1121>
178. Арипова, Х. А., & Саидова, С. (2022). ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А. П. ЧЕХОВА. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 2(3), 1122-1128. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1122-1128>
179. Vozorova, X. E. (2022). "KESHIKIB KELDIM MEN BU OSTONAGA". *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1129-1133. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1129-1133>
180. Зинатдинова, Г. И. (2022). ХРОНОТОП «НОЧИ» (НА ПРИМЕРЕ ЛИРИКИ Ш.РАХМОНА И Ш.СЕЙИТОВА). *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1134-1138. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1134-1138>
181. Мавлянова, У. Х. (2022). CONCERNING THE EMERGENCE OF NUMBERS IN CHINESE. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1139-1142. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1139-1142>
182. Назирова, Ш. М. (2022). ЖЕНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА И ОБРАЗ ГОРОДА В РОМАНЕ ВЭЙ ХОЙЯ 卫慧 «ЗАМУЖЕМ ЗА БУДДОЙ 我的神». *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1143-1148. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1143-1148>
183. Некова, М., & Шукруллаева, О. (2022). ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ СРАВНЕНИЯ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1149-1153. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1149-1153>
184. Otajonova, S. S. (2022). THE COMMUNICATIVE LANGUAGE APPROACH IN ESL EDUCATION. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1154-1158. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1154-1158>
185. Розикова, Н., & Султонова, В. (2022). ФЕНОМЕН АВТОРСКОГО ТЕАТРА ЕВГЕНИЯ ГРИШКОВЦА. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1159-1164. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1159-1164>
186. Сафарова, З. Т. (2022). ИНГЛИЗ ТАРБИЯ РОМАНЧИЛИГИНИНГ ТАРАҚҚИЁТИ ХУСУСИДА. *Current Issues of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 1165-1168. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-2-1165-1168>

